

Alexander Schleicher

KULTÚRNE INŠTITÚCIE NA NÁRODNEJ ÚROVNI VO VYBRANÝCH HLAVNÝCH MESTÁCH

Stav kultúrnych zariadení na Slovensku na všetkých úrovniach (nie je pri tom rozhodujúce, či ide o národné kultúrne inštitúcie alebo malé kultúrne zariadenia miestneho významu) je determinovaný nedostatkom financií, čo sa odráža na celkovo neuspokojivom stave kultúrnych zariadení. Nedostatok financií, zapríčinený zlou ekonomickou situáciou štátu, je globálnym problémom negatívne ovplyvňujúcim všetky oblasti života. V prípade uvoľnenia finančných prostriedkov smerujúcich do rezortu kultúry (čo je pomerne imaginárna rovina), tie by boli pravdepodobne určené na rozvoj národných kultúrnych inštitúcií (kultúrnych inštitúcií mimoriadneho významu), ktoré sú potrebné v každom štáte a pripisuje sa im prvotná dôležitosť. Národné kultúrne inštitúcie možno zároveň chápať aj ako top kultúrne inštitúcie štátu, ktoré sú v štáte prvoradé a svojim spôsobom koordinujúce rozvoj kultúry. Národné kultúrne inštitúcie, ich štandard, reprezentuje štát a keďže tieto zariadenia sú lokalizované predovšetkým v hlavných mestách, zároveň zvyšujú prestíž hlavného mesta, pomáhajú dotvárať jeho image. Nedostatočná úroveň národných kultúrnych zariadení, alebo ich nedostatočná vybudovanosť je na Slovensku daná okrem nedostatku financií (čo je najväčší dôvod) aj faktom krátkej histórie Slovenska ako samostatného štátu. Kultúrne zariadenia na nižších stupňoch hierarchie sú na určitej viac či menej uspokojivej úrovni vybudované, budú slúžiť v terajšej alebo podľa meniacich sa potrieb mierne modifikovanej podobe aj v budúcnosti. Ich hlavnými problémami v súčasnosti sú financovanie prevádzky, a väčšinou s tým spojené úpravy a prestavby. Primárnym problémom v oblasti kultúry na Slovensku teda pravdepodobne bude doriešenie stavu vrcholných kultúrnych zariadení v štáte a hlavne v Bratislave.

Bratislave, ako hlavnému mestu štátu, by mala byť z hľadiska lokalizácie špičkových kultúrnych inštitúcií venovaná mimoriadna pozornosť. V Bratislave má sídlo Slovenské národné divadlo, Slovenská národná galéria, Slovenské národné múzeum. Nie všetky národné kultúrne inštitúcie majú svoje sídlo v hlavnom meste. Matica slovenská, ako vrcholná knižničná inštitúcia na Slovensku je historicky spätá s Martinom. Tu po svojom pôvodnom sídle našla aj svoje novovybudované pôsobisko.

Historické spojenie Matice slovenskej s Martinom je dané skutočnosťou, že v období jej ustanovenia, súvisiacim s národným obrozením, bol centrom tohto procesu Martin a nie Bratislava. Funkciu vrcholnej knižničnej inštitúcie v hlavnom meste v súčasnosti preberá Univerzitná knižnica. Medzi top knižničné zariadenie môžeme zaradiť aj Centrum VTI (bývalú Technickú knižnicu). Mimo Bratislavy sídli aj Národné knižničné centrum pre nevidiacich so sídlom v Levoči, čo súvisí s nadväznosťou na ďalšie zariadenia pre nevidiacich situované v Levoči.

Stav špičkových kultúrnych zariadení lokalizovaných v Bratislave, ich nevyhovujúce, priestory z dôvodov nevhodnosti pre danú funkciu, nevyhovujúceho stavu týchto priestorov, nevyhovujúcej veľkosti alebo nevhodná roztrieštenosť zariadení na množstvo menších prevádzok vedie k potrebe vyriešenia ich stavu. Tento fakt spoločne so skutočnosťou urbanistickej nedoriešenosti mnohých priestorov Bratislavy ponúka možnosť vytvorenia komplexného urbanistického názoru na situovanie kultúrnych zariadení, s dôrazom na vrcholné kultúrne inštitúcie. Pri zadefinovaní konceptu je nutné vychádzať z umiestnenia súčasného, umiestnenia zariadení s vyhovujúcimi podmienkami, umiestnenia novobudovaných, nedokončených priestorov a urbanistických a sociologických determinantov prostredia Bratislavy. Je potrebné zväziť, či by nebolo vhodné vytvoriť aj koncepty nových kultúrnych zariadení na národnej úrovni ako napríklad Park vedy a techniky ako Národné technické múzeum (nezávislé na Národnom múzeu) a podobne.

Ako inšpirácia pri vytváraní konceptu by mohol poslúžiť pohľad na lokalizáciu top kultúrnych zariadení vo vybratých hlavných mestách.

Najzaujímavejšie príklady, v ktorých môžeme nájsť potrebné analógie poskytujú:

1. Londýn
2. Paríž
3. Berlín
4. Viedeň, Praha

Poznámka: Niektoré z týchto miest neboli hlavnými mestami štátov v priebehu celého doterajšieho historického vývoja, ale národné kultúrne inštitúcie tu vznikali a boli, lebo tie súvisia nielen s fenoménom, štátu, ale predovšetkým

národa (napríklad stavba Národného divadla a Národného múzea v Prahe v období národnoobrodzovacieho procesu - uvedenie si identity národa). A v období, keď mesto prevzalo aj funkciu hlavného mesta sa tieto národné kultúrne inštitúcie stali automaticky top kultúrnymi zariadeniami na úrovni štátu.

1. okruh - Londýn - mesto kde je historicky kontinuálny vývoj v rozvoji mesta a umiestnení prestížnych kultúrnych inštitúcií (kontinuálny vývoj je badateľný nielen v inštitúciách kultúrnych) ideálny.

LONDÝN, lokalizácia významných kultúrnych inštitúcií v meste s plynulým historickým vývojom, väčšina zariadení (ako napríklad Britské múzeum a knižnica, Národná galéria, Národné divadlo, Kráľovská opera, Kráľovské divadlo, Národné poštové múzeum) je situovaná v rámci širšieho centra Londýna, kde sú umiestnené aj univerzity, s ktorými má predovšetkým Britské múzeum a knižnica funkčnú súvislosť, sú tu situované aj vládne orgány, sídlo kráľovnej, významné bankové inštitúcie aj významné sakrálne stavby. Lokalizáciou týchto zariadení je determinované centrum hlavného mesta. Centrum mesta sa viaže na rieku Temžu a hraničí s londýnskymi parkami. Aj keď sa špičkové kultúrne inštitúcie nenachádzajú v bezprostrednej blízkosti, sú v pomere k celkovej rozlohe mesta rozmiestnené v relatívne malej časti Londýna tvoriacej širšie centrum, navyše sú jednotlivé zariadenia dodatočne "priblížené" systémom dopravy - metrom.

Jasne čitateľná sa stáva prestíž a funkcia Londýna ako hlavného mesta. Mesta s existujúcim centrom, kde sú rozmiestnené už spomenuté kultúrne zariadenia na národnej úrovni a niektoré, ako napríklad Britské múzeum, svojim významom a históriou až na medzinárodnej úrovni (mimoriadny medzinárodný význam Britského múzea a knižnice je však daný aj minulosťou veľkosťou a významom Britského impéria).

2. okruh - Paríž - mesto opäť s kontinuálnym vývojom počas dlhého obdobia, ale s mnohými novými top kultúrnymi inštitúciami, vznikajúcimi najmä počas funkčného obdobia prezidenta F. Mitterranda, budovanie nových kultúrnych zariadení (aj zariadení iných typologických druhov) bolo spojené zároveň so snahou o revitalizáciu niektorých zanedbaných častí mesta, boli to urbanisticky premyslené ťahy, analógia s Bratislavou v potrebe podobného prístupu (najmä v oblasti revitalizácie zdevastovaného prostredia).

PARÍŽ, mesto má opäť plynulý vývoj, no mnohé kultúrne zariadenia mimoriadneho významu majú sídla pomerne nové. Väčšina špičkových kultúrnych inštitúcií je podobne ako v Londýne situovaná v rámci

širšieho historicky daného centra (Múzeum Louvre, Národná galéria, Národné technické múzeum, Národné prírodovedné múzeum, Centre Pompidou, Opera, Opera Bastille, Národná knižnica, Národný archív), niektoré sú vzdialenejšie (Park La Villette, ktorého jednou časťou je Cité de la Musique, čo je ďalšia kultúrna - hudobná inštitúcia mimoriadneho významu), ale táto vzdialenosť je opäť "zmenšovaná" dopravným systémom metra. Umiestnenie Parku La Villette bolo volené s ohľadom na väčšie priestorové nároky takéhoto zariadenia - Národného múzea vedy, techniky a priemyslu a Mesta hudby. Snahy, aj napriek zvýšeným plošným požiadavkám, o k centru čo najtesnejšiemu umiestneniu je zrejma, súčasne cítiť snahu o revitalizáciu lokality. Umiestnenie špičkových kultúrnych zariadení, spolu so zariadeniami vysokého školstva, zariadeniami vládnych, či významnými sakrálnymi objektmi tvorí širšie centrum hlavného mesta. Nové administratívne centrum La Défense je čiastočne od širšieho historického centra odtrhnuté, nachádza sa však v bezprostrednom kontakte na širšie centrum mesta ("na rozhraní"), navyše kompozične v rámci urbanizmu na centrum bezprostredne naviazané. Centrum mesta, determinované týmito prvkami a jednotené prírodným motívom rieky Seiny, zvyšuje image a prestíž Paríža, ako hlavného mesta. Niektoré zo spomínaných zariadení majú, tak isto ako v prípade Londýna, aj napriek tomu že sú na národnej úrovni aj mimoriadny medzinárodný význam.

3. okruh - Berlín - mesto s kontinuálnym vývojom prerušeným rozdelením na dve časti v období po II. svetovej vojne, po zjednotení snaha o novovybudovanie hlavného mesta veľmoci, hlavného mesta s mimoriadnym významom, čomu zodpovedá aj úroveň architektúry, analógia s Bratislavou je v nedávnej socialistickej histórii (časti mesta) a v potrebe podobného prístupu pre vybudovanie image hlavného mesta.

BERLÍN, mesto s vývojom násilne prerušeným rozdelením po II. svetovej vojne na západnú a východnú časť, čo ovplyvnilo aj do vtedy vybudované vrcholné kultúrne inštitúcie a vytvorilo istý dualizmus mesta daný nutnou duplicitou niektorých zariadení. Po opätovnom zjednotení Nemecka, je zrejma snaha o vytvorenie obrazu hlavného mesta silnej veľmoci, s minimálne európskym významom. Je snaha zaradiť sa na čelné postavenie v Európe v oblasti riešenia architektúry a mesta a predstihnúť v tejto oblasti doterajšie neoficiálne postavenie Paríža. Berlín v súčasnosti prechádza veľkým stavebným vývojom, ktorý nie je v súčasnosti ešte ukončený, mnoho inštitúcií sa presunulo a presúva

do Berlína (a to aj napriek tomu, že mali vytvorené, niektoré dokonca novovybudované, vhodné objekty napríklad v Bonne). Už z obdobia pred týmito zásahmi vidíme v Berlíne formované širšie centrum hlavného mesta, výsledok kontinuálneho vývoja v predchádzajúcich obdobiach, s významnými kultúrnymi inštitúciami (ako Stará národná galéria, Nová národná galéria - prejav už spomínaného dualizmu, Divadlo, Opera, knižnice), ale aj inštitúciami vysokého školstva, politickými atď. V Berlíne je pri ich terajšom zjednotení dôležitý silný jednotiaci motív parku Tiergarten, významný už pred rozdelením Berlína.

4. okruh - Viedeň, Praha - mestá s pomerne kontinuálnym vývojom, navyše blízke Bratislave polohou v stredoeurópskom regióne a veľkosťou.

VIEDEŇ, mesto blízke Bratislave polohou v rámci stredoeurópskeho regiónu, aj veľkosťou. Vrcholné kultúrne inštitúcie sú opäť situované v širšom centre, ktoré je zviazané Ringom, kde je možná až pešia dostupnosť (to je dané veľkosťou Viedne). Sú tu situované Prírodovedné múzeum, Kunsthistorické múzeum, Štátna opera, neďaleko je situované Akademické divadlo a Koncertný dom. V tomto okruhu sú tiež lokalizované aj iné dôležité zariadenia - univerzity, radnica, pôvodná budova Parlamentu. Z týchto budov je formované centrum hlavného mesta.

PRAHA, ďalšie mesto blízke Bratislave polohou, veľkosťou a v neposlednom rade aj faktom, že to donedávna bolo hlavné mesto Československa a tým pádom aj sídlo vrcholných kultúrnych inštitúcií aj pre Slovensko. Praha je mesto s dlhou históriou, urbanizmus Prahy je odrazom tejto histórie. Takisto umiestnenie vrcholných kultúrnych zariadení odráža historický vývoj. Tieto inštitúcie tvoria opäť širšie centrum mesta, ich poloha reflektuje rozlohu mesta v období, v ktorom vznikali (nie veľké vzdialenosti sú dané veľkosťou sídla), neboli zámerne združované s účelom funkčnej súvislosti, skôr táto blízkosť bola dôsledkom lokalizovania v širšom centre. Toto umiestnenie prináleží dôležitosti funkcie situovaných stavieb. Takto sú umiestnené Národné divadlo, Národné múzeum, Mestská knižnica aj Národná galéria. Národná galéria má viacero zariadení, nemá integrované zariadenie, čo je ovplyvnené využívaním viacerých menších historických objektov. Tie sú filozoficky vhodným zastrešením funkcie Národnej galérie. Táto skutočnosť je odrazom historického fenoménu Prahy. Centrum so spomínanými inštitúciami, zariadeniami vysokého školstva (Univerzita Karlova, ČVUT), aj inými dôležitými ustanovizňami vládny je jednotené motívom Vltavy.

Sledujúc príklady umiestnenia top kultúrnych inštitúcií, môžeme generalizovať, že niektoré kultúrne zariadenia majú vzájomné funkčné väzby - napríklad múzeá - galérie, múzeá - knižnice, niektoré majú funkčné väzby na zariadenia iných typologických druhov - napríklad vysoké školy, univerzity - knižnice. Medzi niektorými zo spomínaných kultúrnych ustanovizní naopak nie sú väzby, sú relatívne autonómne, takže vzájomná previazanosť nie je nijako mimoriadne silná. Táto skutočnosť sa náležito odráža aj v lokalizácii vrcholných kultúrnych zariadení. Tie, tak ako v priebehu histórie vznikali, neboli zámerne združované (pokiaľ ich funkcie bezprostredne nesúviseli, ako napríklad Britské múzeum a knižnica). Ich fyzická blízkosť bola určená skôr druhotne, a to faktom, že tak významné ustanovizne majú mať primeranú situáciu v rámci mesta - v centre, ktoré spätne determinujú, čím sa vyskytli v plošne obmedzenom obvode. Tieto ustanovizne môžeme chápať aj ako jedny zo základných mestotvorných determinantov image mesta a hlavného mesta. Riadiac sa týmito zásadami v lokalizácii top kultúrnych inštitúcií sa dostávame k ďalšiemu pravidlu a síce, čím menšie sídlo (veľkosť samozrejme súvisí aj s časovým obdobím, kedy zariadenia vznikali, a teda s primeraným stupňom stavebného vývoja sídla), tým menšie vzdialenosti medzi jednotlivými inštitúciami. Jasne čitateľné je to na príkladoch už uvádzaných hlavných miest, z ktorých okruhy 1,2,3 patria medzi rozlohou väčšie sídla a okruh 4 zase medzi sídla menších rozmerov.

Centrum mesta bolo vždy základom mesta, ktorého vznik bol väčšinou ovplyvnený prírodným fenoménom rieky. Tak tomu bolo v prípade Paríža, Londýna, či Prahy... Tento prírodný motív je veľmi silný vo väčšine zo spomínaných miest, čo sa logicky premieta aj do usporiadania centra miest. Ďalším z mimoriadne silných prírodných motívov je zeleň mestských parkov. Ich vznik je väčšinou datovaný do obdobia búrania mestských opevnení, pri zväčšovaní miest, kedy hradby stratili svoj pôvodný význam a na ich mieste vyrástli oddychové zazelenené plochy. Zeleň parkov je tiež jedným z mimoriadne silných vplyvov.

U väčších sídiel, kde umiestnenie vrcholných kultúrnych zariadení je v rámci širšieho centra (tak ako to kontinuálny stavebný vývoj mesta dovoľoval), zariadenia teda nie sú v bezprostrednej blízkosti, v pohodlných peších dochádzkových vzdialenostiach. Tento fakt je riešený akoby dodatočne, "dodatočným priblížením, zmenšením vzdialeností" ustanovizní budovanými dopravnými systémami, kedy sa jednotlivé inštitúcie stavajú, pretože sú zároveň aj významnými orientačnými bodmi hlavného mesta,

zastávkami trás dopravného systému, rýchlodráhy alebo metra.

Prepojenie, priblíženie sa týchto inštitúcií a okrem toho priblíženie sa všetkým používateľom na komunikačnej úrovni za pomoci moderných informačných technológií je v súčasnosti už samozrejmosťou. Bude zaujímavé sledovať ako ovplyvní rozvoj týchto technológií ďalší vývoj a smerovanie spomínaných kultúrnych zariadení (prípadne ako budú ovplyvnené tieto zariadenia novými objavmi vedy a techniky ako napríklad elektronický papier a podobne).

Zhodnotenie stavu jednotlivých zariadení v Bratislave je nasledovné:

- **SND** - pôvodná budova, nová budova sa buduje, je umiestnená v neadekvátnej štruktúre čo sa týka sociálneho zloženia a typu zástavby, je potrebné uvažovať o revitalizácii celej štvrte so zámerom vytvorenia vhodného prostredia pre situovanie tak významnej stavby, v tomto je istá analógia medzi situovaním významných kultúrnych inštitúcií napríklad v Paríži, kde mnoho takýchto stavieb a investícií bolo nasmerovaných do pomerne zanedbaných častí mesta, ale s potrebným potenciálom, so zámerom ich oživenia.

- **SNG** - má fungujúcu budovu, ktorá síce vyvoláva dosť protichodné názory, ale je funkčná, možno snád uvažovať o rozšíreniach.

- **SNM** - stará budova, potreba riešenia, hľadanie lokality, zväžiť aj možnosť vytvorenia Múzea vedy a techniky, prípadne Parku vedy a techniky s vytvorením vhodného lokálneho programu (opäť možno uviesť príklad Paríža a Parku La Villette).

- **Univerzitná knižnica** - nevyhovujúce priestory kvalitou aj veľkosťou, potreba hľadania nových priestorov, overenie nových lokalít pre situovanie zariadenia v blízkosti súvisiacich zariadení vysokého školstva.

- **Centrum VTI** (bývalá Technická knižnica) - nevyhovujúce priestory štruktúrou a veľkosťou, pôvodne vytypovaná lokalita obsadená, uskutočnená súťaž na budovu v novej lokalite v Lamači, otáznosť správnosti umiestnenia na zvolenom mieste, pomerne odtrhnutom od cieľovej skupiny, overenie nových lokalít pre situovanie knižnice v blízkosti súvisiacich zariadení najmä vysokého školstva.

Čerpajúc z tejto zbežnej analýzy stavu vrcholných kultúrnych zariadení v Bratislave, poznania stavu v uvádzaných európskych hlavných mestách a potenciálu Bratislavy sa vynára možnosť umiestnenia týchto zariadení v rámci širšieho centra a vytvorenia zóny s niektorými vybranými zariadeniami, kde by dokonca bolo možné zabezpečiť pešiu dochádzkovú vzdialenosť. Integrujúci fenomén tejto zóny by bol hlavne prírodný motív rieky Dunaj. Ďalší dôležitý prírodný prvok, ktorý je možné využiť je Sad Janka Kráľa a zeleň na pravom brehu Dunaja, keďže priamo v centre mesta plošne rozsiahlejšia zeleň absentuje (nebola pri rušení opevnenia vybudovaná). Poloha medzi Viedňou a Budapešťou by centru mohla dodávať pri vhodnom štandarte zariadení nadnárodný až stredo európsky charakter.

Pri tvorbe koncepcie takejto zóny je však nutné brať do úvahy vhodný lokálny program s potrebnou dávkou doplnkových funkcií a komerčného ladenia jednotlivých inštitúcií, aby sa stali atraktívnymi pre návštevníkov a dali základnú osnovu prítiaživému centru hlavného mesta.